

INFORMÁCIÓ-ELŐÁLLÍTÁS, MEGJELENÍTÉS ÉS TERJESZTÉS

Információhordozók általában

00/325

DEBRAY, Régis: Les révolutions médiologiques dans l'histoire: pour une approche comparative = Bull. Bibl. Fr. 45. tom. 2000. 1. no. 4-12. p.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Média-forradalmak a történelemben

Elektronikus dokumentum; Információhordozó; Írás; Kommunikáció; Nyomdászat

A média-forradalmak a történelem folyamán (írás, nyomtatás, digitális) egyaránt keltettek-keltenek reményeket és félelmeket – megtalálható bennük a hasonlóság. A cikk megpróbálja felvázolni a logikát az egymást követő fejleményekben, és azokban a társadalmi utópiákban, amelyek ezeknek a fejleményeknek a nyomán keletkeztek. A mai, számítógépes korszak már jó ideje velünk van, ezért a jövőbeli bizonytalan elképzeléseket legalább olyan mértékben enyhítenünk kell, mint amennyire félünk tőlük.

(Autoref.)

Digitalizálás

00/326

DÖRR, Marianne – SCHOGER, Astrid: Inkunabeln im Internet. Ein Digitalisierungsprojekt der Bayerischen Staatsbibliothek = Bibliotheksdienst. 34. Jg. 2000. 2. no. 255-264. p.

Ősnyomtatványok az Interneten. A Bajor Állami Könyvtár digitalizálási programja

Digitalizálás; Ősnyomtatvány; Számítógép-hálózat

A Bajor Állami Könyvtár rendelkezik a British Library után a világ második legnagyobb ősnyomtatvány-gyűjteményével. A könyvtár a DFG támogatásával 15. századi német ősnyomtatványok famszeteit digitalizálta a kutatás céljaira és egyben a nagyközönség számára. 76 címet választottak ki, amelyek a korszak minden műfaját reprezentáltak. Teljességgel (szövegével együtt) csak a Schedel-féle világrónikát digitalizálták. A munkálatoknak egyrészt az volt a célja, hogy a dokumentumokat az interneten bemutathassák, másrészt hogy a gyakori másolási kéréseket az eredeti dokumentumok terhelése nélkül nyomdai minőségben ki tudják előíteni.

A digitalizálást a könyvtár saját, e célra kiképzett személyzete végezte el. A szükséges hardvert egy technológiai partner bocsátotta a projekt rendelkezésére. Három hónap alatt 6377 oldalról készíttetek felvételt, ezek harmada volt színezett (ezekről színes digitális másolatok készültek). A nagyméretű illusztrációkról részfelvételeket csináltak, ame-

lyeket képfeldolgozó szoftverrel egyesítettek. A képeket kicsinyített formában, JPEG formátumban tárolják.

A képekről MS Access adatbázist építettek, a tartalmi feltárást az IconClass osztályozási rendszerrel végezték el. Csak az illusztrációkat digitalizálták ugyan, de a dokumentum egészének bibliográfiai adatait is visszakereshetővé tették az Incunabula Short Title Catalogues adatainak és a GW sorszámainak felhasználásával. Az adatelemek között szerepel az eredeti képaláírás, tartalmi összefoglaló és rövid nyomdászattörténeti információ.

A produktumhoz háromféleképpen lehet hozzáférni: lapozgatni lehet a képek között, keresni lehet tartalmi szempontok, valamint a német-angol nyelvű tárgyszavak alapján. Strukturált keresésre van lehetőség a bibliográfiai adatok és a referátumok tartalma szerint. A képektől el lehet jutni a JPEG formátumú teljes képig, egy csatolás pedig elvezet az ősnymtatvány bibliográfiai adataihoz és az IconClass szerinti osztályozási jelzetéhez. A megjelenítési rendszer (DynaText/DynWeb) az SGML struktúráját alkalmazza. Az alkalmazáshoz emellett a metaadatok feltüntetése, a tárgyi feltárást és a betűrendes mutató elkészítése érdekében három DTD-t (document type definition) is létrehozta.

A megjelenítéshez az internet-böngészőn kívül nincs szükség más szoftverre. További technikai fejlesztéssel meg kívánják valósítani, hogy a használó kicsinyíteni-nagyítani tudja a képeket, ki tudjon vágni belőle részeket és saját összeállításokat szerkeszthessen. A termék iránt nagy az érdeklődés. Művelődéstörténeti értékét jelzi, hogy a prototípus közzététele után – bár még korlátozottak a funkciói – a korábbinál kétszer többen keresték fel a szolgáltató számítógépet.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 312

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

00/327

GULATI, Anjali: Implications of electronic publishing on library and information centres = Ann. Libr. Sci. Doc. 46. vol. 1999. 4. no. 121-125. p. Bibliogr. 12 tétel.

Az elektronikus publikációk könyvtári vonatkozásai

Elektronikus publikáció

Az elektronikus publikációkkal (EP), ill. elektronikus folyóiratokkal (EF) kapcsolatos gondok: *hozzáférés* (az inkompatibilis hardver- vagy szoftver, a fejlett és fejlődő országok közti szakadék, a felkészületlen használó miatt a rendelkezésre álló EF nem hozzáférhető); *elfogadottság* (ma még az olvasók és a szerzők egyaránt előnyben részesítik a nagyobb presztízsű hagyományos folyóiratokat); *megjelentési inkompatibilitás*; *szellemi tulajdonjog*; *szerzői jog és ár*; *megőrzés és konzerválás*; *szabványosítás* (nem annak hiánya, inkább a túl sok szabvány okoz gondot); *hitelesség* (az EP-nak a tudományos életben nincs olyan súlya, mint a nyomtatottnak); *állandóság* (az EP-k többsége efemer természetű, s a számítóközpontok nem lehetnek a tudomány archívumai, a megőrzés a könyvtárak dolga); *technikai problémák* (szűk keresztmetszetek, a felhasználó-barát szoftverek és a biztonság hiánya).

Az EP előnyei: *naprakész információ* (a vevő a legújabb verziót vásárolhatja meg); *kérésre való megjelenítés* (az egyéni előfizető csak azt kapja meg, ami érdeklődési körébe tartozik, és csak azért fizet); *azonnali információ-keresés* (kiadványok megvásárlása nélkül – online hozzáféréssel – megszerzhetők az abban lévő információk, amelyek tovább alakíthatók); *gyorsaság*; *átfogó terjesztés*; *visszakeresési lehetőségek*; *kezelhetőség*.

Az EP problémái: *magas induló költségek*; *hardver és szoftver inkompatibilitás*; *a számítástechnikai és*

kommunikációs infrastruktúra gyengeségei; a fejlett és fejlődő országok közötti különbségek (amelyek miatt az EP elitista technológiává válik); olvashatatlanság (felbontás-beli különbségek miatt gyakori probléma); kényelmetlen használat (a kutatók lényegesen többet olvasnak munkahelyükön kívül, ami „hordozható” olvasnivalót igényel); késés (a nyomtatott változathoz képest az EP 3-4 hetes várakozási idő után jelenik meg); a felhasználók képzésének szükségessége.

(Mohor Jenő)

00/328

BOISMENU, Gérard – BEAUDRY, Guylaine: Publications électroniques et revues savantes: acteurs, roles et réseaux = Doc. Bibl. 45. vol. 1999. 4. no. 149-159. p. Bibliogr.

Res. angol és spanyol nyelven

Elektronikus kiadványok és tudományos folyóiratok: szereplők, szerepek és hálózatok

Elektronikus publikáció; Könyvkiadás és könyvkereskedelem; Számítógép-hálózat

A kutatók számára rendelkezésre álló kommunikációs eszközök között fontos szerepe van a tudományos folyóiratnak (elektronikus és nyomtatott változatnak egyaránt). Nyolc szakterület 200 fő folyóiratának vizsgálatából az derült ki, hogy a kereskedelmi kiadók túlzottan magas árai nem állnak egyenes arányban a folyóiratok magas hatástényezőjével (impact factor). Az ún. nem profitra épülő szervezetek, pl. egyesületek, egyetemi nyomdák vagy könyvtárak jelentős szerepet játszanak a kiadói tevékenységben, ezért stratégiai lépésekre lenne szükség az ilyen típusú kiadók hálózatba tömörítésére.

(Autoref.)

00/329

CHARTRON, Ghislaine: La presse électronique en sciences de l'information: perspectives d'organisation = Doc. Bibl. 45. vol. 1999. 4. no. 173-181. p. Bibliogr.

Res. angol és spanyol nyelven

A könyvtári-informatikai elektronikus kiadványok jövőjének kilátásai

Elektronikus publikáció; Informatika; Információpiac; Könyvtartudományi szakirodalom

A könyvtári-informatikai elektronikus folyóiratok fejlődése feltételezi a piacot, és jellemzője az új címek megjelenése is. Az 1998. júniusi és 1999. novemberi helyzet alapján a szerző a legújabb fejleményeket vizsgálja. Meglévő folyóiratok online változatának kiadása régebben csak a nagyobb kiadók néhány címére korlátozódott, de ez a gyakorlat most terjedőben van. Ugyanakkor új folyóiratok is megjelennek kizárólag elektronikus formában, de ezek száma kevés. Az elemzés nyomán a szerző megkérdőjelezi a kutatók kommunikációs szokásait és azokat az új funkciókat, melyeket ezek az ún. „alternatív” folyóiratok nyújtanak.

(Autoref.)

00/330

EVSTIGNEEVA, G. A.: Pečatnoe izdanie ili elektronnyj dostup k nemu? Poiski zolotoj serediny = Naučn. Teh. Bibl. 1999. 10. no. 44-49. p.

Nyomtatott kiadvány avagy elektronikus hozzáférés? Az arany középút keresése

Elektronikus publikáció; Hozzáférhetőség

Az utóbbi években a könyvtárak komoly figyelmet fordítanak az elektronikus dokumentumok szolgáltatására. Mielőtt bevezetik ezt az újfajta szolgáltatást, tanulmányozniuk kell néhány problémát:

1. *Az elektronikus információs termékek piaca.* Ma már nagyon sok tudományos kiadó (pl. Wiley, Academic Press, Springer, Kluwer, Elsevier stb.) kínálja nyomtatott folyóiratait elektronikus formában is, az elektronikus kiadványok száma évről évre nő. A nyomtatott kiadványok azonban nem tűnnek el, a kiadók a hagyományos és az új technológia együttes alkalmazására törekzenek. Ez terjesztési politikájukban is tükröződik: a kiadók több-

sége a folyóiratai elektronikus verzióját csak a nyomtatottal együtt kínálja. Szép számmal van olyan kiadvány is, amely nem jelenik meg nyomtatott formában, pl. az amerikai fizikai intézet vagy a német fizikai társaság folyóiratai. Az elektronikus és a nyomtatott kiadványok terjesztési mechanizmusa hasonló: vannak kiadók, amelyek közvetlen kapcsolatot tartanak fenn a könyvtárakkal, és vannak, amelyek nagy terjesztő cégeket (Swets, EBSCO, Lange und Springer) bíznak meg, s vannak olyanok is, amelyek kizárólag elektronikus kiadványok előállításával és terjesztésével foglalkoznak (pl. UMI, Silver Platter, OCLC).

2. *Az elektronikus dokumentumok előnyei a hagyományosakkal szemben.* Az elektronikus verzió előnyösebb a nyomtatottnál, ha az olvasó további átdolgozásra kívánja felhasználni; ha az állományból hiányzik valamely kiadvány, elég lehet csak a tartalomjegyzékéhez hozzáférni, és csak igény esetén megrendelni a cikkek másolatát könyvtárközi úton; a bibliográfiai és referenz kiadványokat kényelmesebb elektronikus formában használni. Az online hozzáférés legnagyobb előnye, hogy a nyomtatott változat megjelenésénél általában hamarabb használható az elektronikus kiadvány (az eltérés a megjelenési időben több hónap is lehet, pl. az American Chemical Society folyóiratainak új számai elektronikus formában 11 héttel korábban jelennek meg, mint a nyomtatott verzió).

3. *A költségek.* Az előfizetési árak megállapításánál általában a nyomtatott forma árából indulnak ki. Bár az európai kiadók megállapodtak abban, hogy az elektronikus kiadványokat a nyomtatott verzió előfizetési díjának átlagosan 80%-áért terjesztik, nem ritka, hogy az elektronikus változat drágább a nyomtatottnál. Sok kiadó az elektronikus verziót csak a nyomtatott előfizetésével együtt adja, s ekkor az online hozzáférés akár ingyenes vagy nagyon olcsó is lehet. 1999-ben az orosz állami műszaki könyvtár (Gosudarstvennaâ publičnaa naučno-tehnicekaâ biblioteka) az Optical Society of

America négy folyóiratának elektronikus hozzáféréseért 84 dollárt fizetett, a nyomtatott formák előfizetési ára pedig meghaladta az 1200 dollárt. A költségek tetemesebbek is lehetnek, különösen, ha a könyvtár sok folyóirathoz szeretne elektronikus úton hozzájutni. Az amerikai Wisconsin-Madisonban lévő egyetemi könyvtár pl. az Elsevier által terjesztett 600 folyóirat elektronikus verziójához három évre kötött szerződés keretében úgy fér hozzá, hogy az első évben a nyomtatott folyóiratok árának 7,5, a másodikban és a harmadikban 9,5%-át kell fizetnie az online hozzáféréseért. Az első évben kb. 850 ezer dollár volt a nyomtatott verzió előfizetési ára, míg az elektronikus hozzáférés kb. 70 ezer dollárba került, a második évben kb. 90 ezer, a harmadikban pedig kb. 100 ezer dollárba. Vannak ingyenesen elérhető folyóiratok is, azokat azonban a szerzők tartják el: minden publikálásáért a szerzőnek kell fizetnie.

4. *Az elektronikus információ és az elektronikus hozzáférés minősége.* A Leicesteri egyetemen összeállítottak egy kérdőívet az egyes web-szerverek értékeléséhez (a főbb kérdések: a hozzáférés gyorsasága, az információtartalom, a grafika, a hitertext-struktúra, az oldalak közötti navigáció minősége, a honlap fontossága, egyedi vonásai stb.). Mielőtt előfizetnénk valamely szerverhez való hozzáférésre, nem árt értékelni azt, akár a fenti kérdőív alapján. Az elektronikus kiadványok terjesztői e célból általában rövid időre ingyenes hozzáférést biztosítanak a könyvtárak mint leendő előfizetők számára.

5. *Az elektronikus és a hagyományos kiadványok viszonya a könyvtár állományában.* A nyugati könyvtárak általában a kettős előfizetés – a nyomtatott és az elektronikus változat együttes megrendelése – mellett döntenek. Az orosz könyvtárak is töreksenek az elektronikus kiadványok szélesebb körű használatára, de sokkal szerényebbek a lehetőségeik. A szűkös anyagi források nemcsak az előfizethető elektronikus kiadványok mennyiségét befolyásolják, hanem az elektronikus hozzáférés technikai fel-

tételei sem korlátlanok, itt is az olcsóbb megoldásokat kell keresniük. (1998-ban pl. a GPNTB egyetlen külföldi web-szerver szolgáltatásait sem tudta elérni. A helyzet 1999-re némileg javult, de a hozzáférés gyorsaságát nem tudják a külföldi elvárásoknak megfelelően biztosítani.)

Az anyagi nehézségek leküzdésében segíthet a könyvtárak együttműködése az elektronikus kiadványok beszerzésében: néhány könyvtár előfizet a nyomtatott folyóiratokra, kerülve a párhuzamos beszerzést, és aztán közösen használják az összes előfizetett lap elektronikus verzióját. A Lange und Springer projektje pl. ilyen megoldást kínál.

(Rácz Ágnes)

00/331

ROWLEY, Jennifer: The question of electronic journals = *Libr. Hi Tech.* 18. vol. 2000. 1. no. 46-54. p. Bibliogr.

Kérdések az elektronikus folyóiratokkal kapcsolatban

Dokumentumszolgáltatás; Elektronikus folyóirat; Hatékonyság

Az elektronikus folyóiratok a dokumentumszolgáltatás fontos alternatíváját jelentik. Dokumentumszolgáltatással a következő szervezetek foglalkoznak: könyvtári hálózatok és konzorciumok, CD-ROM szolgáltatók, dokumentumszolgáltató vállalatok, könyvtárellátók és előfizetési ügynökségek, elektronikus-flyóirat szolgáltatók. A cikk áttekinti az elektronikus folyóiratok általános kérdéseit, és példaként a Nagy-Britanniában rendelkezésre álló termékeket és projekteket hozza fel. A korai projekteket követően (pl. BLEND, Quartet) az elektronikus folyóiratok projektjeit egyrészt kiadó, másrészt nagykönyvtárakból és kiadókból álló konzorciumok vezették. E projektek közül említést érdemel az ARIEL, az EDDIS, az EDIL, az ADONIS, az APPEAL és a UK Pilot Site Initiative. Ahhoz, hogy az elektronikus folyóiratok a dokumentumszolgáltatás megfelelő alternatívájává váljanak, sok kér-

dést meg kell még válaszolni, úgy a könyvtárak, mint az információipar nézőpontjából. A jelen cikk összefoglal néhányat e kérdések közül, és körvonalaz néhány olyan szélesebb problémakört, amelyek kulcsfontosságúak az elektronikus folyóiratok széles körű elfogadása szempontjából.

(Autoref.)

00/332

EASON, Ken – YU, Liangzhi – HARKER, Susan: The use and usefulness of functions in electronic journals: the experience of the SuperJournal Project = *Program.* 34. vol. 2000. 1. no. 1-28. p. Bibliogr. 26 tétel.

Az elektronikus folyóiratok hasznossága: a SuperJournal projekt tapasztalata

Elektronikus folyóirat; Felmérés [forma]; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások használata

A cikk az elektronikus folyóiratok funkcióinak hasznosságát vizsgálja a SuperJournal projekt környezetében. Egy-egy funkció értékeléséhez három adattípust elemeztek, amelyeket részint egymáshoz, részint más adatokhoz hasonlítottak: használati naplók; felmérési adatok a használók elégedettségéről; felmérési adatok az egyes funkcióknak tulajdonított fontosságról. Az elemzés azt mutatja, hogy az elektronikus folyóirat alapvető funkciói a böngészés, a nyomtatás és a keresés. A bibliográfiai adatok mentése, a figyelőszolgálat, a testreszabás, a külső forrásokhoz való kapcsolat és a kommunikációs lehetőségek kiegészítő funkcióknak tekinthetők. Az alap- és a kiegészítő funkciók hasznosságát az egyes szolgáltatásokban a különféle funkciókínálatok befolyásolják. Az egyes szolgáltatások használatát általában az alapfunkcióknak tulajdonított hasznosság határozza meg.

(Autoref.)

00/333

MENEZES, Estera Muszkat – COUZINET, Viviane: O interesse das revistas brasileiras e francesas de biblioteconomia e ciencias da informacao pela revista eletrônica no período de 1990-1999 = *Cienc. Inf. Bra.* 28. vol. 1999. 3. no. 276-283. p. Bibliogr 18 tétel.

Res. angol nyelven

A francia és brazil könyvtári-informatikai folyóiratok érdeklődése az elektronikus folyóiratok iránt 1990-1999 között

Elektronikus folyóirat; Folyóirat -könyvtári

Három brazil és két francia könyvtári-informatikai szakfolyóirat írásait áttekintve megállapítható, hogy a szakfolyóiratokat az ismeretek terjesztésének és a kutatók információcseréjének legfontosabb eszközeként tartják számon. A szakfolyóiratokhoz való hozzáférés nehézségeit az információtechnológiai fejlődés – az internet és az elektronikus folyóiratok – látszik megoldani. Ugyanakkor gondot okoz egyrészt az elektronikus folyóiratokkal szembeni (pszichológiai) ellenállás, másrészt a szaporodó, csak elektronikus formában létező folyóiratok minőségének, illetve színvonalának gyakori megbízhatatlansága.

A megoldandó problémák közé tartozik, hogy a könyvtáros-informatikus képzésben nagyobb szerepet kapjon az elektronikus hálózati kommunikáció; a szerzői és szerkesztői jogok kérdései; a könyvtári költségvetések alkalmassá tétele a nagyobb mennyiségű használói igények kielégítésére; valamint a könyvtári személyzet munkamódszereinek ez irányú fejlesztése.

(Autoref. alapján)

00/334

LONSDALE, R. E. – ARMSTRONG, C. J.: *New perspectives in electronic publishing: an investigation into the publishing of electronic scholarly monographs* = *Program.* 34. vol. 2000. 1. no. 29-41. p. Bibliogr. 17 tétel.

Az elektronikus publikáció új távlatai: elektronikus monográfiák kiadásának vizsgálata

Elektronikus könyv; Elektronikus publikáció; Számítógép-hálózat; Tankönyv

Az elektronikus publikálás szakirodalmában kevés szó esik tudományos monográfiák és tankönyvek kiadásáról. A jelen tanulmány egy 1998-ban végzett hathónapos vizsgálat eredménye. Elsősorban a tudományos monográfiák és tankönyvek elektronikus publikálásának jellemzőivel, az ilyen dokumentumok sajátosságaival és a bibliográfiai elérhetőség problémáival foglalkozik.

A kutatás során 304 tudományos könyvkiadó weblapjait nézték át, ebből 129 Nagy-Britannián kívüli. Néhány esettanulmány is készült nagyobb, brit illetőségű kiadókról. Telefoninterjú keretében megkeresték a brit bibliográfiai adatszolgáltatókat. A felsőoktatási könyvtárak elektronikus monográfia ellátottságának vizsgálatához kérdőívet készítettek, melyet 125 egyetemi könyvtárba juttattak el a SCONUL elektronikus vitafórumán keresztül. Az első két körben csak 40%-os volt a válaszadók aránya, amit telefoninterjúkkal egészítettek ki 60%-osra.

Észak-Amerikában az egyetemi kiadók dominálnak a tudományos könyvkiadásban. Sokan közülük megpróbálkoztak már tudományos monográfiák elektronikus megjelentetésével. Jelenleg 14 egyetemi kiadó aktív ezen a területen. Uralkodó nézet, hogy a monográfiák elektronikus kiadását partnerségben lehet sikeresen megvalósítani. Ilyen konzorciális együttműködés jött létre a Chicagói Egyetem és a másik „Tíz Nagy” egyetem között Committee of Institutional Co-operation (CIC) néven.

Nagy-Britanniában négy nagy egyetemi kiadó (Oxford, Cambridge, Exeter, London) kínál vagy tervez tudományos monográfiákat elektronikus formában. Ezek egymástól függetlenek, és csak eseti együttműködések léteznek. Nagy-Britanniában a

nem egyetemi kiadók közül kevesen kockáztatják elektronikus monográfiák megjelentetését.

Külön kategóriát képeznek az olyan egyéni kiadók, mint amikor egy egyetemi oktató az intézménye eszközeit használva közvetlenül jelenteti meg saját művét a világhálón. Kérdés, hogy mennyire jut el az ilyen kiadás akár a szerző saját intézményének könyvtárához. Tanszékek is publikálnak a világhálón.

1999 áprilisában új kezdeményezés született, mely gyökeresen átalakíthatja az elektronikus monográfiák publikálását. A coloradoi székhelyű netLibrary nevű cég 1999 végéig 10 ezer monografikus művet szeretne megjelentetni elektronikus formában. Van-e ezek között ingyen letölthető, illetve megvásárolható elektronikus könyvek is. Kérdés, hogy a kereskedelmi kiadók mostantól szükségét látják-e, hogy többlet értéket adjanak hozzá az elektronikus változatokhoz, és ahelyett, hogy csak elektronikus formát készítenének, nyomtatott változatot is előállítanak a netLibrary számára, digitalizálás céljából.

A vizsgálat szerint Nagy-Britanniában sokkal gyakoribb a monográfiák megjelentetése CD-ROM-on, mint hálózaton. Amerikában kiegyenlítettebb ez az arány. A CD-ROM vezet, de egyre nagyobb tér nyer a webes publikálás. Különbséget kell azonban tenni a tartalomjegyzékek vagy részszövegek publikálása és a monográfiák teljes szövegének közrebozsátása között. Az utóbbit egyelőre csak mintegy 30% végzi.

A monográfiák szerzői jobban is kihasználhatnák a hypertext nyújtotta lehetőségeket témájuk nem-lineáris kifejtésére. A Cambridge University Press szerzői eszközkészleteket is kidolgozott ehhez. Nem szükséges, hogy az elektronikus monográfia szövegének minden részlete egy időben jelenjen meg, lehetséges az egyes részeket a készülés sorrendjében közreadni.

Az elektronikus monográfiák legfőbb vonzereje a hozzáadott értékben keresendő. Ez jelenthet könnyebb elérést, képi feldolgozást, növelt intellek-

tuális tartalmat. A nyomtatott könyvhöz nem lehet elektronikusan más dokumentumot kapcsolni, az elektronikus illusztrációk további előnye, hogy animálhatóak. A hálózati elektronikus könyvek összeköthetők recenziókkal, olvasói visszajelzésekkel, alkalmazási fájlokkal stb. Saját területükön a szerzőknek még csak kisebbik része tanult meg élni a hozzáadott értékek speciális lehetőségeivel.

A használat kérdésköréhez tartozik, hogy hogyan lehet megbizonyosodni arról, hogy valóban az eredeti elektronikus dokumentum van-e előttünk. A változtatások lehetnek véletlenek, szándékos javítások, vagy rosszindulatú beavatkozások eredményei is. A hálózati környezetből is adódhatnak változtatások, pl. a dokumentum helyét, aktualizálását és tartósságát illetően.

A DOI (Digital Object Identifier) segítségével meg lehet találni a kapcsolódó dokumentumoknak vagy részeknek aktuális URL-jét. A hálózati dokumentumok bibliográfiai számbavételének előmozdítóját is látják benne. Több kiadó felismerte a DOI jelentőségét, keresi alkalmazásának további lehetőségeit, bár akadnak kritikusai is.

Az elektronikus dokumentumok megőrzésével kapcsolatban vitathatatlan azok létrehozóinak és szolgáltatóinak felelőssége. A hosszútávú megőrzés széles körű infrastruktúrát igényel. Ehhez több olyan megbízott intézmény kell, amely képes tárolni, költöztetni a dokumentumokat és biztosíthatja azok hozzáférhetőségét. A digitális archívumoknak fokozottan kell védeni az olyan dokumentumokat, amelyek saját jelenlegi gazdájuk elhanyagol.

A monográfiák esetében a hagyományos formátum modelljei kevésbé alkalmazhatók az elektronikus környezetre, mint a folyóiratok esetében. A monográfiák szerzői inkább igénylik azt a tartósságot és megbízhatóságot, ami szemükben a nyomtatott könyvvel kapcsolódott össze. A kiadóknak kell megfelelő biztosítékokat találni ezekre a problémákra.

Nagy-Britanniában igény lenne arra, hogy a kötelempéldány szabályozás és a nemzeti bibliográfia hatóköre legalább a CD-ROM-okra kiterjedjen. A webes monográfiák megőrzése és számbavétele még nagyobb kihívás, melynek megoldását előbb-utóbb jogi eszközökkel is támogatni kell.

A BookData és a Whitaker által publikált kereskedelmi bibliográfiák nyújtanak némi segítséget a gyűjteményfejlesztéshez, de kevés kiadó él a lehetőséggel, hogy szerepeltesse elektronikus kiadványait. CD-ROM-okat esetenként felvesznek, de hálózati kiadású monográfiákat egyelőre nem. Talán a piacnak kellene ezt kikényszeríteni.

A nyomtatott kiadói katalógus gyakran megfelelő forrás a nem hagyományos dokumentumok beszerzésére is. A másik fontos módszer a kiadók weblapjainak látogatása, amit gyakran alkalmaznak egyetemi könyvtárakban. Nem könnyű azonban navigálni a kiadói weblapok között, szükség lenne ilyen jellegű gateway-re. Az internetes könyvesboltok lapjain általában nincs szakbibliográfiai szolgáltatás. Léteznek még esetlegesebb módjai a válogatásnak, pl. kiállítások, kiadói bemutatók. Érdekes módon a folyóiratokat mint az elektronikus monográfiák beszerzésének bibliográfiai forrásait kevesen említették.

(Nagypál László)

Lásd még 272-274, 290-291, 294-295, 302, 320, 345

Kommunikációs technikák

00/335

O'CONNOR, Steve: Economic and intellectual value in existing and new paradigms of electronic scholarly communication = *Libr. Hi Tech.* 18. vol. 2000. 1. no. 37-45. p. Bibliogr.

A tudományos kommunikáció jelenlegi helyzete és kilátásai

Hatékonyaság; Kiadói tevékenység -könyvtárban; Kommunikáció; Publikálás -tudományos kiadványoké

A cikk a tudományos kommunikáció jelenlegi helyzetét és kilátásait vizsgálja. A vizsgálandó kérdések között szerepel a tudományos kommunikáció jelenlegi modelljének életképessége, a dokumentumszolgáltatás költsége és az egész folyamat értékelésének nehézsége. A cikk alapvető megállapítása az, hogy a tudományos kommunikáció folyamata több részvevő partnerkapcsolatára épül, és miközben a kapcsolatok természete és tartalma változik, a felmerülő kérdésekkel az egész folyamat előmozdítása érdekében foglalkozni kell.

(Autoref.)

00/336

BAWDEN, David – ROBINSON, Lyn: A distant mirror? The Internet and the printing press = *Aslib Proc.* 52. vol. 2000. 2. no. 51-57. p. Bibliogr. 19 tétel.

Analogiák és hasonlóságok az Internet és a nyomtatás térhódítása között

Kommunikáció; Nyomdászattörténet -egyetemes; Számítógép-hálózat

A szerzők a jelenkor kommunikációs forradalmát hasonlítják össze bizonyos analógiák alapján a könyvnyomtatás megjelenése által kiváltott információs forradalommal. Az internetes kommunikáció ma még beláthatatlan hatásait a cikkírókkal egy időben követhetjük, a könyvnyomtatás terjedésének hatásairól viszont Elizabeth Eisenstein műveiből veszik az adatokat az összehasonlításhoz.

A könyvnyomtatás elterjedése robbanásszerű folyamat. 1450 és 1500 között mintegy 8 millió példányban jelent meg nyomtatott könyv, míg azt megelőzően kb. 30 ezer kéziratos kötet tárolta csak a világ szinte teljes írott információkészletét. Shakespeare

koráig pedig már 1, 25 millió művet adtak ki. A tipográfia forradalmával a képsokszorosítás technológiája is rohamosan fejlődött. A szöveg és ábra integrációja is gyorsan kialakult, segítve egyebek mellett a tudományos művek előállítását. A könyvek kezdetben egy szűk elitközönséget céloztak az alacsony írástudás és a magas könyvár miatt, bár közvetve szélesebb rétegekre is hatottak, pl. oktatás révén. Az internet viszont már kezdettől fogva tömegközönség felé irányult.

Sok szerkesztési technológia, pl. a betűrend már a kódexírók előtt századokkal korábban ismert volt, mégis a kereskedelmi méretű könyvnyomtatással nyert csak tömeges és egységesebb alkalmazást, pl. a mutatók és a katalógusok területén. A címoldal is a könyvek tömegtermelésének köszönhetően vált szabványoszerűbbé. Az olvasást segítő egyéb eszközök (pl. lábjegyzetek, hivatkozások, oldalszámozás, tartalomjegyzék) és ezeken keresztül a kapcsolódások más szövegekhez szintén következetesebbé váltak. A digitalizálás még közvetlenebb kapcsolódásokat tesz lehetővé, mint a nyomtatott könyv. A nyomtatás folyamata maga is megkövetelt bizonyos szabványosítást, az olvasó pedig ezen túl biztos lehetett, hogy egy könyv bármelyik példányában ugyanazt az információt fogja találni.

A könyvnyomtatás megjelenése tartamilag nem idézett elő közvetlen felvilágosodást az emberek tömegeinek gondolkodásában. A régi hiedelmek és műfajok tartották magukat. A „könnyen gyorsan” típusú receptkönyvek és a tiltott, buja irodalmak szaporodtak el. A kiadónak és nyomdásznak érdeke volt a gyors nyereség. Az internet is kezdetben inkább a szórakoztatóipar és a dilettantizmus terepévé vált. A dokumentumok számának nagyfokú növekedésével, jóval később jelentkezett csak a minőségi szelekció igénye, a tudományos források összegyűjtése, az eligazodást segítő osztályozás és indexelés. A szaktudományok századok során a nyomtatott könyv nyújtotta lehetőségek mentén is differenciálódtak, kialakították saját módszereiket és szabvá-

nyaikat. Lehetséges, hogy minden új kommunikációs eszköz használatának át kell menni hasonló finomodáson.

Az egyetemek megjelenése és a könyvnyomtatás bevezetése közötti időszakban a tudós vándorolni kényszerült a különböző kódexek őrzési helyei, egyetemek, kolostorok között. Semmilyen tudomány összes forrása nem volt megtalálható egy azonos helyen. A nyomtatás lehetővé tette, hogy egy intézmény vagy akár magánszemély is összegyűjtse egy-egy terület legfontosabb szakirodalmát, tehát a tudós mozgása már nem volt annyira létkérdés. Ma pedig már a kutató munkaasztalára érkezik elvileg az összes információ, sőt szabadon változtathatja a helyét, követik őt az információk az interneten keresztül bárhová.

Jóval a nyomtatott könyv megjelenése után már a tudományos folyóiratok egészítették ki a tudósok magánlevelezését. A tudományos kommunikáció hatékonysága ezzel növekedett, kialakult a tudományos közvélemény, tudósok és diákok láthatatlan kollégiuma. Az internet elterjedésével pedig tudományos közösségek egymástól távol levő tagjai már mindennapos kapcsolatot tarthatnak fenn egymással. Fölgyorsult a kommunikáció, mely formális és informális közlések elegyén keresztül valósul meg.

A nyomtatott könyv azonos kiadásának minden példányában ugyanazok az erények és hibák ellenőrizhetőek tehát. A régi könyvek szövegét és adatait az új kiadásokban korrigálták. A tudás új formái alakultak ki. Az adatok összegyűjthetővé, összehasonlíthatóvá váltak. Létrejötték a segédkönyvek, lexikonok, szótárak. A hasonló források, segédletek elterjedése az interneten jelzi majd az új médium nagykorúságát.

A nyomtatott könyv támaszkodik a kézíratra, utánozza is a kódex bizonyos formai elemeit. A képernyőn megjelenített nyomtatott források ugyanígy sok formai jegyet átvésznek a nyomtatott könyvol-

dalból. Az új médium saját önálló formarendszere lassan fejlődik ki.

A papírról tudták, hogy kevésbé tartós, mint a pergamen, ezért több azonos kiadású példány különböző elhelyezésével gondolták elősegíteni egy adott mű fennmaradását. Az internetről egy idő után eltűnnek a dokumentumok, azok fennmaradását is különböző helyeken archiválva vélik biztosíthatónak.

A könyvek, újságok terjedése is bizonyos fokig magányos tevékenységre ösztönözte az embereket,

mint ahogy az internetben is a közvetlen emberi kapcsolatokat veszélyeztető tényezőt, az embereket egymástól elszigetelő eszközt látnak sokan. Tehát a mítoszok és a klisészerű félelmek visszatérnek egy-egy új médium körül.

A világháló valószínűleg még sokáig nem kerül túlsúlyba a nyomtatott formátum ellenében. A kétfajta médium használata valószínűleg egymást kiegészítve, párhuzamosan, mint a kettős spirál, halad tovább.

(Nagypál László)

KÖNYVTÁRGÉPESÍTÉS, KÖNYVTÁRÉPÜLET

Könyvtárépítés, berendezés

00/337

ENGELKENMEIER, Ute – JEDWABSKI, Barbara: „Hat was! Die Neue . . .” Zentralbibliothek der Stadt- und Landesbibliothek Dortmund im neuen Haus = Buch Bibl. 52. Jg. 2000. 2. no. 130-136. p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

A Dortmundi Városi és Tartományi Könyvtár új épülete

Könyvtárépület -közművelődési; Regionális könyvtár; Városi könyvtár

Berlin közkönyvtári rendszerében 23 körzetben 23 önálló könyvtári rendszer működik, plusz a hierarchiába nem illeszkedő Központi és Állami könyvtár (Zentral- und Landesbibliothek), amely egyete-

mi könyvtári és közkönyvtári feladatokat is ellát. 2000. január 1-től területi reformot terveznek, amelynek során a jelenlegi eltérő nagyságú körzeteket 12, egyenként 300 ezer lakosú körzetbe olvasztják be. Ám a 12 körzet közül csak néhány rendelkezik olyan erőforrásokkal, amelyek az összes érintett fél eltérő érdekeinek kiegyensúlyozásához szükségesek lennének. A berlini közkönyvtárak közös katalogizálási rendszere, a VOEBB jó kiindulási pontnak ígérkezik az új hálózat hatékony megszerzéséhez.

(Autoref. alapján)

Lásd még 275